

VZPOMÍNKA NAD STIEBITZOVÝM PŘEKLADEM ARISTOFANOVY LYSISTRATY

Číslo tohoto Sborníku vychází již v době, kdy je za námi smutné první výročí od 10. října 1961. Tehdy odešel ve věku šedesáti sedmi let (*7. 7. 1894 ve Velvarech) jeden z nejvýznamnějších členů naší fakulty od jejího založení, soudruh universitní profesor PhDr. Ferdinand Stiebitz, doktor filosofických věd. Zde, na brněnské fakultě, dosáhl Ferdinand Stiebitz jako absolvent Karlovy university doktorátu (1922), zde se habilitoval (1931), zde byl jmenován profesorem klasické filologie (1936). Všechny své životní síly věnoval této škole, zejména tehdy, když se opět zdvihala za nadšení všech k novému životu po letech nacistické poroby a když za vedení Komunistické strany Československa nastupovala na novou dráhu.

Na naší škole vzniklo obsáhlé dílo Stiebitzovy vědecké, umělecké, veřejně politické, dílo, které přes svou obsáhlost a pestrost — zahrnuje totiž vědecké studie, recenze, překlady, studijní příručky atp. — není dosud uzavřeno. Mnohé z jeho prací vycházejí ještě i poté, kdy jim už jejich tvůrce nemohl dát konečnou podobu. Jen přátelé a blízcí spolupracovníci vědí, že mnohé Stiebitzovy záměry, nannoze již připravené k nanesení na papír, zůstanou i nadále desiderátem naší vědy. Posledním dílem, jež Ferdinand Stiebitz připravil do tisku s novým doslovem, novými vysvětlivkami i slovníčkem výslovnosti řeckých jmen, a jež ještě uspěl rozdat svým spolupracovníkům v předvánoční čas na počátku posledního údobí svého života, je překlad Aristofanovy *Lysistraty*, doprovázený smělými a antice blízkými ilustracemi Ludmily Jiřincové (Orbis, Praha 1960, str. 141).

Je to vydání staršího překladu, který však F. Stiebitz zcela přepracoval, neboť pro blízkou budoucnost pomýšlel na vydání celého Aristofanova díla. Časová vzdálenost mezi oběma překlady dovoluje nám povšimnout si několika rysů charakteristických pro Stiebitzovu tvorbu i vzpomenout významných událostí ze života překladatele. První vydání vyšlo v roce 1927. Tehdy již F. Stiebitz, vystoupivší poprvé na veřejnost ke konci svých gymnasiálních studií překladem ukázek ze zábavné literatury antické, totiž z Alkifrona a Petronia, platil za uznávaného překladatele. K překladatelské činnosti se Stiebitz připravoval svědomitě studiem dosavadních názorů na překládání do češtiny, což ho přivedlo k závěru, že je třeba opustit ztrnulá schémata ve prospěch básnického zpracování antického díla (srov. LF 48. 1921: *K přízvučnému překládání starověkých rozměrů časoměrných*). V důsledku uplatnění těchto zásad při překládání staly se Stiebitzovy překlady čtivými a jeho divadelním úpravám a překladům antického dramatu se otevřela naše jeviště již v roce 1921, kdy zde Hilar uvedl Stiebitzův překlad Euripidovy *Medeie*.

Stiebitzovy překlady nebyly vedeny snahou po dosažení dokonalé formální

nápodoby antického díla, aýbrž měly dosáhnout především toho, aby u českého čtenáře, diváka či posluchače vyvolaly ohlas ekvivalentní onomu, jímž antický autor zapůsobil na své spoluobčany. Proto se v prvním básnickém převodu pokusil — jak praví — „na základě četných Sapfínych zlomků zachytit v jednotlivém rámci kouzlo Sapfíny osobnosti a umění, jak jsem je tehdy jako mladík prožíval. Nazval jsem tehdy ty písně pokusem o rekonstrukci; ale jsou to, až na několik částí, reprodukcijících prostě originály, spíše evokace“ (Sapfo, *Z písní lásky*, Praha 1945, str. 45). Ani při překladu a úpravě antické divadelní hry se F. Stiebitz nezalekl upravit hru po stránce obsahové, vynecháváje přitom leckterou časovou kdysi, ale dnes nesrozumitelnou narážku; dovedl nahradit antické metrum jiným, jež se mu zdálo vhodnějším, dovedl zjemnit anebo přetlumčit antický originál v takové obměně, aby byl co nejvíce srozumitelný.

Stiebitz byl člověkem moderním. Chápal dobu, v níž žil, a proto chápal úlohu antického vzdělání a jeho významu pro moderní dobu živě, moderně. Z tohoto hlediska sestavoval středoškolské učební pomůcky, jako první z klasických filologů (a ten název vždy střezil a hrdě se k němu hlásil, vystupuje tak proti těm, kdož v klasické filologii viděli symbol staromilství) pochopil význam Rozhlasu. V něm vystoupil se zpracováním antických námětů určeným pro dnešní mládež, ale přednesl zde i rozhlasové pásmo *Osudy starověkých diktátorů a diktátorů* (1937), zaměřené ostře proti tehdejšímu diktátorům v Německu a v Itálii. Není proto divu, že se F. Stiebitz chopil zpracování takových prací antického písemnictví, které svými myšlenkami dovedou něco říci moderní době anebo aspoň jsou s ní nějak spojeny. Už v prvním svém tištěném překladu Aristofana, v *Ženském sněmu* (Praha 1924, Nová bibliotéka, sv. 11.), hovoří v předmluvě o tom, čím je Aristofanes pro dnešní dobu: „Jakožto satiry na současné poměry řecké jsou komedie Aristofanovy většinou úzce spjaty se svou dobou a dnešnému průměrnému divákovi byly by mnohé z nich na jevišti z velké části nesrozumitelné. Ale myšlenky a typy jeho kusů mají cenu trvalou a jsou zvláště za naší doby tak aktuální, že mohou i dnes plnit své poslání: sžíravou kritikou lidské společnosti bavit a kárat. Je tedy zapotřebí upravit je pro dnešní publikum“ (str. 6). A po výčtu hlavních zásad, jimiž se při úpravě řídil, uzavírá Stiebitz smělym na tehdejší dobu závěrem: „Kdo chce dnes před moderním laickým obecenstvem provozovati Aristofana v podobě co nejvěrnější, zkrusluje ho do jisté míry mnohem víc než úpravou sebe problematičtější“ (str. 7).

Stiebitz se po celý svůj život vyvíjel a měnil. V tomto procesu nabývaly jeho překlady stále ryzejší podoby a v nových zpracováních nabývaly nové podoby. Stiebitz hledal vhodný verš pro tragedii, nebál se zde užít blankversu, zřymovat sborové zpěvy, užít dialektu či slovenštiny apod. Ale to, co kdysi považoval za pevné, dovedl F. Stiebitz po čase obezřetně vykrojit a — někdy i s lítostí — odhodit. Umělecká a filologická kázeň vedla ho k přepracování staršího překladu s láskou snad větší, než jakou měl k tomuto dílu při jeho zrodu.

Stiebitz se však měnil i názorově. Dovedl kriticky rozlišovat a hodnotit, a to ho vedlo k tomu, že své názory prohluboval — a to zdůrazněme — se stále větším příklonem k vědeckému chápání vývoje lidské společnosti, jak lze snadno poznat ze srovnání předmluvy k překladu *Ženského sněmu* (1924) a doslovu k 2. vydání *Lysistraty* (1960). Studium a rozbor *Nového Zákona* (LF 53, 1926; *Grammatické a exegetické příspěvky k NZ*; LF 60, 1933; *Proměnění vody ve víno*), upevnily ho v ateismu. F. Stiebitz nám zde dal příklad toho,

jak kritické bádání přivádí člověka k vědeckému světovému názoru. Spolu s novozákonnými studii se F. Stiebitz věnoval i studiu biologických názorů antických, především na dědičnost. Ve svém hlavním díle z této oblasti bádání, nazvaném *Biologické základy antických názorů o dědičnosti* (Brno 1937, str. 229) analyzoval Stiebitz antické názory o rozmnožování a plození a prokázal zde nejen obsáhlou erudici ve svém oboru, ale i v moderních názorech filosofických a biologických. I toto dílo mělo mít pokračování, ke kterému se však autor již nedostal. Biologická studia se však u F. Stiebitze odrazila v některých jeho názorech na vlastnosti jednotlivce, zejména v přecenění etnických prvků a zeměpisného faktoru, jak se s nimi ojedinele setkáváme v jeho literaturách (Stručné dějiny řecké literatury 1936; Stručné dějiny římské literatury 1946²).

Vedle vlastností již uvedených, patřil k Stiebitzově povaze humor. Jemu věnoval značnou pozornost i ve svých studiích, jejichž praktickým důsledkem bylo sestavení pásma *Řecký smích*, které ve svém vyzrálém věku nescíslněkrát proslovil pro veřejnost. Sestavil je proto, aby se, jak sám říkal, lidé v dnešních — namnoze vážných — dobách pobavili a aby jim antičtí vtípkové polechtali svými výroky bránci. Proto ani největší komik starého Řecka Aristofanes nezůstal cizí mladému Stiebitzovi, napůl filologovi a napůl básníku. Aristofanes se stal jedním z jeho oblíbených autorů; s ním se Stiebitz setkal ve svém mládí (*Zenský sněm* 1924, *Lysistrata* 1927), k němu se utekl v dobách okupace (*Jezdci, Žábky* 1940, *Ptáci* 1943), jím se těšil a zabýval jako vyzrálý překladatel (*Archarňané, Mír, Ptáci*, rozmnoženo 1954 jako rukopis Čs. divadelním a literárním nakladatelstvím; *Plutos* 1954, *Lysistrata* 1960).

První Stiebitzův překlad *Lysistraty* byl v české literatuře již překladem druhým, neboť následoval po filologicky věrném překladu Augustina Krejčího (Praha 1911). Stiebitz dovedl vystihnout básnický dobrá místa tohoto překladu a mnohdy z něho leckterý zdařilý výraz převzal. Bylo to tvůrčí přejímání, které mu nelze mít za zlé. Byla to konfrontace názorů s dřívějším překladatelem, a došli-li oba bezděčně rivalové ke stejnému závěru, pak básník Stiebitz připisoval s uznáním vítězství filologu Krejčímu: „Že vděčí tento překlad za velmi mnoho překladu Aug. Krejčího, jenž jest jedním z nejlepších jeho převodů, je přirozené: vše, v čem se oba překlady, třeba i bezděky, shodují, budiž přičteno jemu“.

Tato poctivost charakterizovala F. Stiebitze. Poctivost charakteru, poctivost filologická. Dovedl o názor bojovat, dovedl uznat názory protivníkovy, ale nedovedl se zlomit. Tam, kde nesouhlasil, přiznal to veřejně. A tak se mnohé jeho recenze nebo kritické poznámky vyznačují ostrým odmítnutím, vždy doloženým patřičnými argumenty. Díky této vlastnosti stával se F. Stiebitz často hlavním činitelem na vědeckých zasedáních nebo diskusích, kde vždy prokázal veliký rozhled a pohotovost. Veřejně (na I. ideologické konferenci v Brně) ocenil význam a přínos sovětského bádání o starověku, ale kriticky odsuzoval názory, jež se mu zdály nesprávné. Kriticky se také stavěl proti přeceňování každého sovětského díla té doby a zvláště pak proti nesprávně zveličenému významu citátů při interpretaci některých dějinných úseků starověku, jak k tomu v době kultu osobnosti nezdůlka docházelo.

První vydání *Lysistraty* bylo provázeno větší volností stavby a zveršování sborových částí. Takovéto zveršování často charakterizuje tlumočení sborových zpěvů řecké komedie. Někdy pak Stiebitz nezaváhal a sám některý sborový

zpěv nebo píseň připsal, aby tímto způsobem hru zpestřil anebo přiblížil dnešní scéně. Tak například odchází v *Plutovi* sbor za zpěvu písně, která je dílem Stiebitzovým (str. 150). V *Lysistratě* je pak sborový zpěv Spartanek — jako vůbec celá řeč Lakedaimonských (podobně je tomu i v *Acharňanech*, kde jde ovšem o Boiótana) — tlumočen slovensky. Stiebitz měl přece již za sebou dobu svého působení v dalekých tehdy Košicích, dobu sice krátkou (1922—1924), ale pro něho významnou. Přivezl si odtud — vedle rodiny — solidní znalost slovenštiny, kterou leckdy při překladech uplatnil. Tohoto prostředku se nikdy nevzdal, i když dnes takovéto užívání dialektů nepovažujeme za ústrojně; ale Stiebitz vládl oběma jazyky suverénně a proto tyto zásady pro sebe neuznával.

Druhému vydání je vlastní překladatelovo kredo, které vyslovuje po výřtu změn proti vydání prvému: „Vše to jsem činil s jakousi lítostí u tohoto výtvoru svých mladých let, ale dlouhá doba mě naučila překladatelské kázní“ (str. 128). Obdobně zpracoval Řeckou lyriku (1954²) a Římskou lyriku (1957), antologie které vlastně připravoval od svého mládí. Láska k antice a ke škole naučila F. Stiebitze i kázní v životě, která ovšem vyrostla v jeho práci. A tak zatím co na jedné straně bůh veselí se zavěšoval do básníka, moudrá Pallas přivedla ho k vědě a k umění. Díla, kterých se nám dostalo z rukou F. Stiebitze, stala se dnes majetkem všech. Jemu za díla, která vytvořil, zůstane vděčna naše kultura a bude na něho hrda i naše alma mater. Akademické obci stal se pak vzorem i tehdy, když v únorových dnech jako děkan fakulty stanul na straně lidu; pro ni Stiebitz vykonal mnoho jako učitel, děkan, proděkan, vedoucí katedry atp. Jako laskavý učitel, vzorný přednášeč a člověk ryzího charakteru byl F. Stiebitz oblíben u několika generací svých žáků.

V poctivé práci, kterou odvedl v celoživotním díle, zachoval nám odkaz co nejčestnější.¹

Radislav Hošek

¹ Dílo a význam F. Stiebitze obsáhle a pronikavě zachytil Jaroslav Ludvíkovský: *Ferdinand Stiebitz (7. 7. 1894 — 10. 10. 1961)*, Listy filologické 85, 1962, str. 199—206. Stejně tak znale a s láskou je psán příspěvek Josefa Češky: † *Prof. dr. Ferdinand Stiebitz 1894—1961*, Zprávy Jednoty klasických filologů IV, 1962, str. 1—4.